

YAPON DİLİNDƏ FEİLİN EHTİMAL ŞƏKLİNİN MÜQAYİSƏLİ TƏDQIQI

Azərbaycan dili və yapon dilinin qrammatik cəhətdən oxşar cəhətləri və bəzi hallarda oxşar strukturu vardır. Azərbaycan dilində feilin növləri məlüm növ, məchul növ, qaydış növ, şəxssiz növ və qarşılıqlı növ olmaqla, yapon dilində feilin bir neçə növü də mövcuddur: icbar növ, bacarıq növ 可能形(kanoukei), məchul növ 受身形(ukemikei) və icbar növ 使役形(şiekikei).

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, yapon dilində feilin növləri Azərbaycan dilindən daha azdır, lakin yapon dilində feilin bəzi şəkilləri vardır ki, onlar Azərbaycan dilində ayrı bir şəkil olaraq qeyd olunmur. Bildiyimiz kimi, Azərbaycan dilində feilin əmr şəkli, xəbər şəkli, lazım şəkli, vacib şəkli, arzu şəkli və şərt şəkilləridir.

Yapon dilində isə, feilin ehtimal şəkli Azərbaycan dilində ehtimal və güman, təxmin bildirən ifadələrin verdiyi “görəsən”, “yəgin ki”, “çox güman ki” sözləri ilə yanaşı feildə də dəyişiklik baş tutur.

Bu məqalədə yapon dilində feilin ehtimal növü və Azərbaycan dilində feilin növləri ilə oxşar və fərqli xüsusiyyətləri haqqında söhbət açacağıq.

Yapon dilində feilin əsas 3 növü vardır və feillər qrup üzrə bölünür.

Bu qruplar aşağıdakı formada godan, içidan və üçüncü, kökündə dəyişən feil qruplarıdır:

I	買う かう Kau Almaq	吸う すう Suu Çəkmək	書く かく Kaku yazmaq	聞く きく Kiku Eşidmək	行く いく İku Gətmək	飲む のむ Nomu İçmək
II	食べる たべる Taberu Yemək	起きる おきる Okiru oyanmaq	降りる おりる Oriru Düşmək	信じる しんじる Şinciru İnanmaq	着る きる Kiru Gəlmək	寝る ねる Neru Yatmaq
III	来る くる kuru Gəlmək	する する Suru Eləmək				

Azərbaycan dilində ehtimal bildirmək üçün əsasən feilə “bilmək” feili ilə konstruksiya işlənir.

Yapon dilində isə, feilin kökünə dəyişmə edərək, -reru affiksi əlavə edilərək yeni feil düzəldilir.

Bu feillər üç qrup üzrə, yuxarıdakı qrafikda göstərilədiyi kimi, həmin godan, içidan və kökündə dəyişən する-suru, くる-kuru feillər üzrə bölünür.

～れる feilin ehtimal formasıdır. Bu feil şəkilçisi 食べられる (yeyə bilər), 飲める (içə bilər) və 泳げる (üzə bilər) kimi fəllə təsvir edilən hərəkəti etmək qabiliyyətini və ya mümkünlüyünü ifadə edir. Gördüyünüz kimi, potensial forma "can" sözünə bənzəyir, lakin o, ingilis dilində olduğu kimi ayrıca bir söz deyil, yapon feilində qurulub.

～れる

Başlamaq üçün gəlin ～れる feilinə necə əlavə olunduğunu araşdıraq. Feilin konjuqasiya qrupundan asılı olaraq, ～れる əslində fərqli bir forma ala bilər. Əslində, bu formanın strukturu hazırda yapon dilində dəyişikliklərə məruz qalır, ona görə də bunu yoxlamağı unutmayın.

Birinci qrup feillər:

Qodan fəlləri üçün kana(yapon əlifbası) qrafikindəki う sütunundan bitən saiti ona uyğun え sütun kana ilə əvəz edib və る əlavə edilir. Beləliklə, orijinal sonluq ～う olarsa, yeni sonluq ～える olacaq. Əgər む olarsa, yeni potensial dəyişiklik ～める olacaq və s.

Gəlin 買う (almaq) feilini onun potensial formasına birləşdirməyə çalışaq. 買う (kau) 買える (kaeru) olur. (alabilmək)

買う + え + る = 買える

Gəlin başqa bir misala nəzər salaq. Bəs 読む (oxumaq) Siz 読む (yomu) sözünü 読める (yomeru) ilə birləşdirmək istərdiniz.

読む + え + る = 読める

İçidan feilləri

Ehtimal formanın içidan(ikinci qrup) feilərinə qoşulma qaydası.

İkinci qrup feillərində feilin kökündə heçbir dəyişiklik edilmir və feil kökünə られる(rareru) affiksi əlavə edilərək yeni feil düzəldilir.

Daha ənənəvi, standart forma ～られる-dir. Sadəcə olaraq ～る sonunu ～られる ilə əvəz edirik.

Məsələn, 食べる (yemək üçün) ehtimal formasında 食べられる olur ki, bu da ətrafımızdakı əşyaların yeməli olub-olmadığını bildirir.

³² Bakı Dövlət Universiteti., E-mail: ahmadovanaila@gmail.com

食べる + られる = 食べられる

Bununla belə, bu ~られる sonluğu əslində passiv forma, məchul növ ilə struktur baxımından tamamilə eynidir. Bu səbəbdən yapon dili dəyişdi və sonluğun ら hissəsini buraxmaq adı hala çevrildi. Bu gün bir çox cavanlar 食べられる (taberareru) əvəzinə 食べれる (tabereru) deyirlər. Bu fenomen ら抜き言葉 adlanır, hərfi mənada “sözləri çıxarmaq” deməkdir. ら抜き-nin istifadəsi mübahisəli olsa da, tendensiya daha çox yeni standarta çevrilir.

Qaydasız feillər (kökündən dəyişən feillər)

Kökündə dəyişən feillərə gəldikdə isə, 来る (gəlmək)-in ehtimal forması 来こられる-dir. られる sonundan təxmin etdiyiniz kimi, insanların tez-tez ら抜き言葉 formasını, 来これる istifadə etdiyini görəcəksiniz.

する (etmək) tamamilə fərqli görünüşlü felə çevrilir—できる.

Bildiyimiz kimi, yapon dilində fellər 3 qrupa bölünür. I qrup, II qrup və III qrup fellər. Bu bölünməyə əsasən feilin ehtimal növünün düzəlmə qaydası fərqlilik təşkil edir.

1) 1-ci qrup felləri üçün 1-ci kökə (Sonunda ㄱsonluqlarının əvəzinə え (e) sonluqlu hərfli qoyuruq) + る

読む・よむ(yomu) - 読める・よめる(yomeru) – oxuya bilmək (oxumaq mümkündür, ehtimal var)

飲む・のむ(nomu) - 飲める・のめる(nomeru) – içə bilmək (içmək mümkündür, ehtimal var)

行く・いく(iku) - 行ける・いける(ikeru) – gedə bilmək (getməyi mümkündür, ehtimal var)

座る・すわる(suvaru) - 吸われる・すわれる(suvareru) – otura bilər (oturmaq mümkündür, ehtimal var)

呼ぶ・よぶ(yobu) - 呼べる・よべる(yoberu) – çağırabilir (çağırmaq mümkündür, ehtimal var)

1-ci qrup feillərdə ehtimal növünün əmələ gəlməsinə nümunələr:

む(mu) => め(me) 読むyomu - oxumaq => 読(yomeru) – oxuyabilmək

く(ku) => け(ke) 行くike - getmək => 行ける(ikeru) – gedəbilmək

る(ru) => れ(re) 座るsuvaru – oturmaq => 座れる(suvareru) – oturabilmək

つ(tsu) => て(te) 待つmatsu – gözləmək => 待てる(materu) – gözləyəbilmək

ぶ(bu) => べ(be) 飛ぶtobu – uçmaq => 飛べる(toberu) – uçabilmək

す(su) => せ(se) 話すhanasu - danışmaq => 話せる(hanaseru) – danışabilmək

この椅子で座れると思います。

Kono isu de suvareru to omoimasu.

Fikirləşirəm ki bu oturmaqda oturmaq olar.

● このジュースを飲めると思います。

Kono cuusu o nomeru to omoimasu.

Fikirləşirəm ki bu meyvə suyunu içmək olar.

● 彼女はもう漢字が読めると思います。

Kanoco va kanci ga yomeru to omoimasu.

Zənnimcə qız ieroqlif oxuyabilir.

2) 2-ci qrup felləri üçün sonunda olan りşarəsini atıb, onu られるlə əvəz edilir.

食べる・たべる(taberu) yemək => 食べられる – yeyəbilmək

片づける・かたづける(katadzukeru) səliqəyə salmaq => 片づけられる – səliqəyə salabilmək

助ける・たすける(tasukeru) kömək etmək => 助けられる – kömək edəbilmək

変える・かえる(kaeru) dəyişmək => 変えられる – dəyişə bilmək, dəyişmək mümkündür

通る・とおる(tooru) keçmək => 通られる – keçəbilmək

Nümunə:

その店で買った服は変えられる。

Sono mise de katta fuku va kaerareru.

Bu mağazadan aldığımız paltarı dəyişmək mümkündür.

彼女はその部屋を片づけられる。

Kanoco va sono heya o katadzukerareru.

Qız bu otağı təmizləyə bilər.

その料理は温めて食べられる。

Sono ryouri va atatamete taberareru.

Bu yeməyi isidib yemək mümkündür.

2) 3-cü qrup fellər isə kökdən dəyişir.

来る(kuru) "gəlmək" こられる(korareru) gələbilmək (gəlmək ehtimalı olmaq).

する(suru) "etmək" できる(dekiru) mümkün olmaq (etmək ehtimalı olmaq).

彼は明日来られると言いました。

Kare va aşıta korareru to iimaşıta.

Oğlan sabah gələbiləcəyini dedi.

明日試合ができます。

Aşıta şiai ga dekimasu.

Sabah yarış ola bilər.

Fel qrupları	Felin lüğət forması	Felin kökü	Felin icbar növü	Tərcümə
1-ci qrup	呼ぶ <i>syobu</i> "çağırmaq"	よべ yobe	よべる yoberu	Çağırmaq ehtimalı olmaq (çağırabilmək)
	聞く <i>kiku</i> "qulaq asmaq"	きけ kike	きける kikeru	Dinləmək ehtimalı olmaq (dinləyəbilər)
	頼む <i>tanomu</i> "tələb etmək"	たのめ tanome	頼める Tanomeru	Tələb etmək ehtimalı olmaq (tələb edəbilmək)
	飲む <i>nomu</i> "içmək"	のめ nome	のめる nomeru	sərxoş olmaq
	待つ <i>matsu</i> "gözləmək"	まて mate	待てる materu	Gözləmək ehtimalı olmaq (gözləyəbilər)
2-ci qrup	調べる <i>Şiraberu</i> "araşdırmaq"	しら şira	調べられる şiraberareru	Araşdırmaq ehtimalı olmaq (araşdırabilmək)
	おきる <i>okiru</i> "baş vermək"	おき oki	おきられる okirareru	Baş vermək ehtimalı olmaq (başverəbilər)
3-cü qrup	来る <i>kuru</i> "gəlmək"	こ ko	こられる korareru	Gəlmək ehtimalı olmaq (gələbilər)
	する <i>suru</i> "etmək"	でき deki	できる dekiru	Etmək ehtimalı olmaq (edəbilmək)

Felin ehtimal növündə istifadə olunan cümlələrdə *ことができます* (koto ga dekimasu) ifadəsi də işlədilir. Ehtimal növü işlədilər cümlələrdə yapon dilində *でしょう*, (*deşou*), *かもしれません* (*kamo şiremasen*) modal sözləri də istifadə olunur ki, onlar da Azərbaycan dilində "görəsən", "bəlkə", "yəgin ki" mənasını verir.

Azərbaycan dilində güman, təxmin bildiren sözlər, xüsusən "yəgin ki" cümlənin əvvəlində istifadəsindən fərqli olaraq, yapon dilində *かもしれません* (*kamo şiremasen*) cümlənin sonunda istifadə olunur.

あした天気が変わるかもしれません。

Aşita tenki ga kavareru kamo şiremasen.

Yəgin ki sabah hava dəyişəbilər.

彼女韓国語話せるでしょう。

Kanoco va kankokuqo ga hanaserudeşou.

Görəsən qız Koreya dilində danışabilir mi?

Bu nümunələrdə feilin ehtimal növü işlənməsi modal güman, təxmin bildiren ifadələr olan "görəsən", "yəgin ki" ilə birgə istifadə olunub. Göründüyü kimi, Yapon dilində bu ifadələr cümlənin sonuna, Azərbaycan dilində isə cümlənin əvvəlinə əlavə olunur.

Yapon dilində feilin ehtimal növü feilin bacarıq növü ilə eyni qaydada düzəldilir. Bu səbəbdən bəzi nümunələrdə cümlədə feilin hansı növünün istifadə olunduğu, məhz cümlədəki digər ifadələrdən və modal sözlərdən anlamağa kömək edir.

毎日勉強しますから、英語話せます。

Mai niçi benkyo şimasu kara eigo ga hanasemasu.

Hər gün oxuduğuma görə ingilis dilində danışabilirəm.

Digər bir nümunə:

彼女ほとんな言語でもわかることができます。

Kanoco va donna gengo demo vakaru koto ga dekimasu.

Qız hansı dil olur olsun yaxşı başadüşür.

Burada biz "koto ga dekimasu" bacarmaq ifadəsini görürük, və Azərbaycan dilində də hər-hansı bir bacarıq barədə danışdıqda "bilmək" feili istifadə olunduğu kimi, yapon dilində də "dekimasu" eyni məna verdiyini görürük.

Ədəbiyyat:

1. Cəlilbəvli O.B. "Yapon dilində fellərin leksik-qrammatik kateqoriyalarının bəzi xüsusiyyətləri". Bakı, AzAtam-2007, -147səh.
2. A. Axundov "Ümumi dilçilik". Bakı, "Şərq-Qərb", 2011, 280səh.
3. Minna no Nihongo, Tokyo, 2006.
4. Kanji Look and Learn, Japan, 2009.
5. www.tofugu.com
6. www.nihongo.pro

Açar sözlər: fel, ehtimal şəkli, ifadə, şəkilçi

Ключевые слова: глагол, вероятностная форма, выражение, аффикс

Key words: verb, potential, verbs, expression, affix

XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycan dili ilə müqayisə edilərək, Uzaq Şərqi fərqli dillərindən sayılan yapon dilinin feilin fərqli şəkillərini təmsil edən feilin ehtimal şəklindəndən danışılmışdır. Yapon dilində feilin ehtimal şəkli Azərbaycan dili ilə müqayisəli şəkildə təhlil edilmişdir. Bu məqalədə yapon dilində feilin növləri və şəkilləri haqqında məlumat və nümunələr göstərilmişdir. Feilin ehtimal şəkli haqqında geniş məlumat verilmişdir. Azərbaycan dili ilə müqayisədə yapon dilində feilin növləri bir gədən azlıq təşkil etdiyinə baxmayaraq, feilin şəkilləri bir o gədən fərqli və maraqlıdır. Yapon dilinin də özünün spesifik dil qaydaları mövcuddur. Yəni bir qayda müxtəlif dillərdə müxtəlif cür düzəldilir və bəzi hallarda tamamilə fərqli şəkildə düzəldilir. Məqalədə geniş və ətraflı formada feilin ehtimal şəklindəndən qaydaları, onların işlənmə yerləri və digər feilin şəkilləri ilə oxşar cəhətləri göstərilmişdir. Beləliklə Azərbaycan dili ilə bir çox nümunədə və fərqli formada verilən müqayisəli izah məqaləni daha ətraflı və dəqiq olmasına töhfə verir. Yapon və Azərbaycan dillərinin oxşar və fərqli cəhətləri var. İeroglif və struktur baxımından çətin dil olmasına baxmayaraq, yapon dili bir çox cəhətdə Azərbaycan dili və tələffüzünə yaxınlığı, xüsusən də samit və sait uyğunluğu, ahəng qanunu ilə oxşar söz düzəlmə qaydası bu dilin daha da yaxından öyrənilməsinə zəmin və maraq yaradır.

РЕЗИОМЕ

В статье, в сравнительной форме с Азербайджанским языком рассматривается вероятностная форма глагола, представляющая различные формы глагола в японском языке, который считается одним из интересных языков дальневосточного языков. Вероятностная форма глагола в японском языке была проанализирована в сравнении с азербайджанским языком. Эта статья содержит информацию и примеры типов глаголов и изображений на японском языке. Дается обширная информация о возможной, вероятностной форме глагола. Несмотря на то, что типов глаголов в японском языке немного меньше, чем в азербайджанском, изображения глаголов разные и интересные. Японский язык также имеет свои особые языковые правила. То есть правило создается по-разному на разных языках и в некоторых случаях совершенно по-разному. В статье подробно описаны правила образования вероятностной формы глагола, места их развития и сходства с другими формами глагола. Таким образом, сравнительное объяснение с азербайджанским языком во многих примерах и в разных формах способствует тому, что статья становится более подробной и точной. Японский и азербайджанский языки имеют сходства и различия. Хотя это иероглифически и структурно сложный язык, японский во многих отношениях близок к азербайджанскому языку и произношению, особенно по соответствию согласных и гласных, аналогичные правила словообразования с законом гармонии создают основу и интерес для более подробного изучения этого языка.

SUMMARY

The article discusses the potential form of the verb, representing various forms of the verb in Japanese, which is considered one of the different languages of the Azerbaijani and Far Eastern languages. The p form of the verb in Japanese was analyzed in comparison with the Azerbaijani language. This article provides information and examples of Japanese verb and picture types. Extensive information is given on the possible form of the verb. Despite the fact that the types of verbs in Japanese are slightly less than in Azerbaijani, the images of verbs are so different and interesting. The Japanese language also has its own specific language rules. That is, the rule is created differently in different languages and in some cases in completely different ways. The article describes in detail the rules for the formation of the probable form of the verb, the places of their development and similarities with other forms of the verb. Thus, the comparative explanation with the Azerbaijani language in many examples and in different forms contributes to the fact that the article becomes more detailed and accurate. Japanese and Azerbaijani languages have similarities and differences. Although it is a hieroglyphically and structurally complex language, Japanese is in many respects close to Azerbaijani and pronunciation, especially in terms of consonants and vowels, similar word formation rules with the law of harmony create the basis and interest for a more detailed study of this language.

Mövzunun adı:

Yapon dilində feilin ehtimal şəklinin müqayisəli tədqiqi

Сравнительное изучение вероятностной формы глагола в японском языке

Comparative study of the potential form of the verb in Japanese

Reviewer,

Prof. O.B. Jalilbayli

prof. O.B. CƏLİLBƏYLİ

проф. О.Б. Джалилбейли